

ОСОБОВІ ІМЕНА З СУФІКСОМ -К- У РОМАНАХ Г. ТЮТЮНИКА
“ВИР” ТА В. ЗЕМЛЯКА “ЛЕБЕДИНА ЗГРАЯ”

У процесі розвитку суб’єктивно оцінних форм загальних і власних назв їх додаткові семантичні відтінки можуть змінюватись або втрачатись, і тоді слова стають емоційно нейтральними [8:76]. Головний керунок розвитку імен на –ко був саме таким. Генетично це — зменшувальні форми, демінутиви. Потім їх стилістичне забарвлення урозмаїтнювалося, а далі в більшості ситуацій ужитку втрачалося, зберігши тільки відтінок неофіційності. В українській антропонімії форми імен на –ко і досі можуть мати різні стилістичні відтінки – від зменшено-пестливих до фамільярних, але в народній мові сільського функціонування вони мають переважно нейтральне забарвлення, зберігаючи проте сенс неофіційності. В синонімічному ряду антропонімів, як правило, обирається опорне іменування, що втратило свою стилістичну забарвленість або наближається до нейтральних [1:196]. Для іменування різних персонажів в одному мінімальному мовленнєвому відрізку автор використовує антропоніми, що описують ситуацію, симетричну для всіх героїв. З цього приводу слушно зауважують В.Д.Бондалетов та О.Ф.Даниліна: “У системі офіційних та неофіційних позначень можна виділити слова, якими називають людину в стандартних ситуаціях” [1:196].

Беручи до уваги специфічні особливості антропонімії в українській офіційній та побутовій мові й ураховуючи вікові відмінності та приналежність до певного середовища, Григорій Тютюнник майстерно використав антропомодель з суфіксом -к-. Іменування такого типу виступають мовностилістичним засобом творення українського національного колориту. Наприклад: *Гарасько, Ілько, Кузько, Левко, Панько, Санько, Терешко, Тимко*, також жіночі імена *Анютка, Варка, Галька, Одарка, Параска, Санька* та інші. У романі “Вир” зазначеною антропоформулою іменується 21 персонаж. Нами зафіксовано 798 її ужитків, що становить 14,7% від числа усіх ужитків антропонімів. Функціонування розмовної форми імені з суфіксом -к- у романі В.Земляка “Лебедина зграя” має інші показники, а саме, антропомодель належить

лише 7 персонажам і використовується в тексті 359 разів (9,1% від кількості усіх антроповжитків).

Розмовна форма імені з суфіксом -к-, що уживається в романі Г.Тютюнника “Вир”, в основному належить другорядним персонажам-селянам, які мають невисокий соціальний статус. Іменування типу Кузько, Санько, Панько, Варка, Одарка є дуже поширеними, типовими для сільської антропонімічної норми. Оформлення таких імен зумовлене колективним мовленнєвим узусом. Слушним є зауваження В.А.Никонова про те, що однооформленість іменування встановлює зв’язок між носіями і “тією групою товариства, в якій воно прийняте” [5:16].

Уживання антропомоделі у романі залежить від того, в чий мові вона використовується, а також від ситуації спілкування, адже не завжди офіційна форма імені може бути доречною в тих чи інших мовленнєвих обставинах. Розмовна форма імені з суфіксом -к- функціонує у мові автора, у контактній та дистантній ситуаціях.

Досліджуючи функціонування такої розмовної форми імені в авторському мовленні, ми помітили, що письменник використовує дану антропомодель, не враховуючи вікові особливості персонажів. Наймолодший і найстарший персонажі мають однакову форму іменування: “Хлопчика охрестили в ступській церкві і назвали Матвійком” [9:570]; “Маленький Сергійко, син Олени, уже бігає по двору, знає, як його звати і чий він є...” [9:38]; “Трилітній Сергійко підійшов до батька і сказав, наслідуючи матір: — Спи, тату. Я тобі й чобітки зніму” [9:176]; “Санько – наймолодший від усіх – шмигляв, як мишка” [9:580]. Представляючи старших синів Йоньки Вихора повною офіційною формою імені (Гаврило, Федот), наймолодшого сина автор роману іменує Тимком: “І найменший – Тимко” [9:19]. На вік персонажів вказують такі слова – ідентифікатори, як хлопчик, маленький, трилітній, наймолодший, найменший. В наступному ж контексті у функції ідентифікатора вікової характеристики персонажа виступає слово дід: “Віз Уласа далекий родич Хомутенків дід Терешко” [9:67]. Як бачимо, функціонування розмовної форми імені з суфіксом -к-, позбавленої експресивного забарвлення, пояснюється традиціями сільського етикету, в якому і наймолодший і найстарший можуть мати таке

ім'я, якщо воно прищепилося до людини з дитинства. О.В.Суперанська говорить, що залежно від місцевих традицій та обумовленості імена цього типу можуть бути цілком нейтральними [7:127].

Жіночі образи, що мають розмовну форму імені на –ка, автор вводить у текст роману з метою представлення, іноді даючи їм короткі характеристики: “Орися відв’язала теля і вже хотіла виводити надвір, як у сінях щось зашамотіло і в хату увійшла рідна Орисина мати Одарка” [9:551]; “Почали своє сімейне життя Тимко та Орися в чужій хаті, в чужих людей. Пустила їх на пожиток далека Орисина родичка-тітка Параска [9:292]. Форма Параска, утворена від Параскева, є скороченим варіантом цього імені, але осмислюється як така, що має суфікс –ка, пор. співвідношення Параска-Парася.

Перша згадка персонажа з розмовною формою імені може трапитися в мові іншого персонажа без представлення. І.В.Мурадян зазначає, що коли це відбувається, то форма іменування стає характерною для персонажа і визначається соціальним станом, віком, ступенем спорідненості, обставинами спілкування [4:111]. Наприклад: “Оце хазяїн? “Та він же на дурного Ілька схожий, що в ярмаркові дні на гатках стоїть” [9:44].

Виконання соціальних ролей, що програються комунікантами в різних ситуаціях, передбачає певний нормативно усталений образ поведінки, зокрема мовленнєвої. Тому видається цікавим встановити рольові антропонімічні норми, які функціонують у мовленнєвому спілкуванні. Рольові відношення, у які вступають партнери в комунікативному акті, “засвоюються та програються у відповідності зі статусною редакцією”, тобто в залежності від статі, віку, від приналежності до певного соціального прошарку та культурно-історичної спільноти [6:131-132]. Так, у сімейних відношеннях чоловіка і жінки антропонімікон тяжіє до використання неофіційних антропонімічних конструкцій, а саме розмовної форми імені: “То ти, Одарко?” [9:129]; “Варко! Ти не зустрічала Пилипової худоби?” [9:201]. Як бачимо, розмовна форма імені вживається в звертаннях чоловіка до жінки, чого майже не зустрічається у носіїв жіночих ролей, де на перше місце виходить повна форма імені.

У групі персонажів одного віку розмовна форма імені з суфіксом -к- є звичайним способом звертання: “Пораненого поклали в повітці, Кир залишився з ним наодинці. Ну, як тобі, Левко?” [9:482].

Старші за віком комуніканти використовують розмовну форму імені у звертаннях до дітей, а також іменують їх у дистактній ситуації: “Не жени бичків, Тимку, бідна худоба зовсім охляла” [9:108]; “В хаті дід командував як на позиціях: — Стара, світи світило. Галько, засунь двері, а ти Миколо зодягайся... Галько! Принеси з комори молоко” [9:354-355]; “Дивлюся, аж то мій Микола і Тетерин Федько” [9:183].

На звертання як старшого до молодшого, так і молодшого до старшого може впливати соціальний статус іменованої особи. Пор.: “Запам’ятай, Тимку, — перебив Костюченко. — Товариші ви з ним були по сільських грищах та розвагах, а цього мало, щоб називатися товарищами. Тут, хлопоче, увесь світ перемішався...” [9:396]; “-Ти, Кузьку, не ображайся, — вже м’якше сказав Оксен, — але я тобі скажу так, що, крім свого носа і живота, ти нічого не бачиш” [9:43].

Отже, розглянуті нами ситуації уживання комунікантами антропомоделі з суфіксом -к- у романі “Вир” показали, що у звертаннях до розглядуваної моделі наявна однотиповість. Вона є характерною для мови людей різного віку.

Особові імена у розмовній формі з суфіксом -к-, що використовуються у романі В.Земляка “Лебедина згря”, також належать в основному персонажам другого плану. Соціальна диференціація відчутна у закріпленості розмовної форми імені з суфіксом -к- за персонажами з невисоким соціальним статусом. В.В.Виноградов зазначає, що в імені персонажа міститься стрижень його соціальної характеристики [2:128]. Для більш повної характеристики персонажа В.Земляк поряд з іменем вказує на рід занять данної особи: “У поянті для протоколу було взято Даринку, пастушку, що саме нагодилася забирати до череди корівку Соколюків” [3:51].

Уживання розмовної форми імені в авторському мовленні у багатьох ситуаціях є засобом вікової характеристики. Як зазначалося вище, носіями такої антропоформули можуть бути різні за віком персонажі. Пор.:”Прися не звернула на те уваги, годувала

грудьми найменшого, півторарічного хлопчика Яська, котрого не відлучала довше за інших” [3:90] ; “Саме таким виявився Івасько, найстарший Явтушків син” [3:275]; “Дядько Панько не виявив до них жодих родинних почуттів, навіть не запропонував сісти...” [3:152].

Серед персонажів роману, що мають розмовну форму імені з суфіксом –к-, лише для двох вона є найчастотнішою серед інших варіантів. Так, форму Данько ужито в тексті роману 221 раз. На частотність використання імені Данько вплинула загальноономастична ситуація, яка визнає за іменами такого типу особливу поширеність і популярність у народному середовищі. Стійка закріпленість імені за певним ноієм передає специфіку живої розмовної антропосистеми.

Багаторазове уживання В.Земляком імені Даринка вказує на його типовість у сфері сільського функціонування. Нами зафіксовано 107 ужитків цього імення. В одній з ситуацій використання автором форми Даринка наявна також і повна форма імені Дарина (лише 2 рази): “В одних домах Даринку так і звали Даринкою, а в декотрих, можливо, через її голос, — Дариною, хоч їй було тепер не більше, ніж тим вавілонським дівчатам, котрих звали Марфусями, Пизями, Дизями, а то й іще ласкавіше” [3:81]. З цього випливає, що розмовна форма імені та повна (офіційна) є найтипівішими способами називання серед селян незалежно від вікових відмінностей, та що люди проводять досить тонке і дуже чітке розмежування цих форм. Розглядувані нами ситуації звертання за розмовною формою імені показали, що у сільському середовищі вони є нормативними. Наприклад: “А ти подумай, Левку, чи не міг би ти заодно з цим, — від показав на домовину, — зайняти його місце. Робота тиха – є вітри чи нема, а платня йде. Одне слово – вітряний сторож. Подумай, Левку” [3:103]; “-Даньку, ти колись клявся, що любив її, — заячала мати” [3:222].

Використання тієї чи іншої форми імені передає відповідне відношення того, хто говорить, до адресанта. Так, звертаючись до Даринки, Лук’ян виражає доброзичливе ставлення, повагу до дівчини: “-Даринко, ти знаєш, що ми нині двоє, як два перстки на одній руці, і нема в нас нікого ріднішого за тебе... Прися не може стати для нас ближчою, ніж є. А ти мошеш, Данько просить, і я прошу.

– Це ж як?
– А так, перебратися до нас на постійно. Ну, як би тобі сказати...

– Наймичкою? – спохмурніла Даринка. – Не діждетесь цього.

– Ні, просто Даринкою” [3:136].

Ефект емоційного насичення знімається у ситуації спілкування комунікантів одного соціального поля. На думку Є.Б.Шерешевської, кожне соціальне поле, має включати в себе деяку кількість індивідів, які об’єднані соціальними, професійними та іншими зв’язками, а також спільністю часу і місця [10:19]. У дистантних ситуаціях комуніканти іменують осіб розмовною формою імені, яку використовують і при прямому спілкуванні. Наприклад: “-А ви ж як? Так і бурлакуєте самі? – Взяли на зиму Даринку.... Все-таки поміч.

– Для Данька чи для тебе? – Воно ж знаєш як. Данько, напевне, гадає, що для мене, а я гадаю, що для Данька” [9:195]. Іншу ситуацію, що зображує невдоволення мас владою, репрезентує колективне вживання імені Панько, типового у селі для найменування персонажа: “-Верніть Панька! -Панька головою!” [9:171].

Таким чином, зіставний аналіз функціонування розмовної форми імені з суфіксом -к- у романах Г.Тютюнника “Вир” та В.Земляка “Лебедина зграя” показав, що зазначена антропомодель є типовою для сільського середовища і соціально обумовлена. Розглядувані ситуації вказують на її уживання в неофіційному спілкуванні, що яскраво передає колорит живої розмовної мови і узуральну унормованість цієї форми. Фактично Г.Тютюнник та В.Земляк уживають цю антроподель однаково, виражаючи нею не якісь свої індивідуально-авторські смаки, а обидва спираються на норми діючої, живої сільської антропосистеми, добре знаної обом письменникам.

1. Бондалетов В.Д., Данилина Е.Ф. Средства выражения эмоционально-экспрессивных оттенков в русских личных именах //Антропонимика. – М.,1970.

2. Виноградов В.В. О теории художественной речи. – М.,1971.

3. Земляк В. Твори в чотирьох томах. – К.,1984. – Т.3

4. Мурадян И.В. Антропонимия прозы Пушкина: Дис...канд.филол. наук. – Одесса, 1988.

5. Никонов В.А. Имя и общество. – М.,1974.

6. Сорокин Ю.А., Тарасов Е.Ф., Шахнарович А.М. Теоретические и прикладные проблемы речевого общения. – М.,1979.

7. Суперанская А.В. Структура имени собственного: Фонология и морфология. – М.,1969.

8. Толкачев А.И. К истории словообразования форм со значением субъективной оценки (квалитативов) личных собственных имен греческого происхождения в древнерусском языке XI-XV вв //Историческая ономастика. – М.,1977.

9. Тютюнник Г.М. Вир: Роман. – К.,1979.

10. Шерешевская Е.Б. О значении имени собственного// Вопросы лексической и фразеологической семантики. – Ростов-на-Дону, 1979.

О. Д. Клічук

ОНІМІЧНА СПЕЦИФІКА ПОВІСТІ Р. ДАЛА “THE BFG”

Казкова дитяча повість Роалда Дала “The BFG” інтригує читача вже своєю назвою — незрозумілою і загадковою, як і, прикладом, її український переклад ВДВ. Річ у тім, що в творі діють люди та велетні (giants), перелічені для ясності, як то полюбає робити письменник, в ініціальному спискові персонажів (“The Characters”). Названо шестеро людей, останньою – Sophie, сирота, і десятеро велетнів, останнім – the BFG. Ці останні в списках є головними героями повісті і тому подаються підкреслено: “And, of course, Sophie, an orphan”, “And, of course, the BFG”. The BFG – і тільки. Цей велетень з’являється вже в другому розділі повісті, до четвертого встигає побувати вночі в Англії, забрати Софі, бо вона його випадково побачила, і віднести їх в Країну Велетнів (Giant Country). Але тут він іменується як незнайомець (The Giant). І лише в кінці п’ятого розділу (а в повісті їх, коротких і нумерованих, 24) він представляє себе Софі: “I is the Big Friendly Giant! I is the BFG” [10:30]. Виявляється – Великий Дружній Велетень. Виявляється його ім’я є аббревіатурою – в дусі сучасних мовних тенденцій.

Але термін “ім’я” в даному випадку потребує обережного вжитку. Антропоніми з артиклями не поєднуються, а не лише the BFG, а й усі інші велетні і в списку персонажів і, як правило, в тексті мають при своїх іменуваннях артикль. Р.Дал цим способом формально, граматично не забуває нагадувати своїй малим читачам, що велетні — це не люди, це особливі створіння, з яких не варто